

УНІКАЛЬНИЙ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ВИПАДОК БРУНО ШУЛЬЦА У КОНТЕКСТІ БАГАТОКУЛЬТУРНОГО ДРОГОБИЧА

Стаття зосереджена на творчій постаті Бруно Шульца як символу жахливої катастрофи минулого століття, невинною жертвою якої він став, засвідчивши цим одночасно крах автентичної багатокультурності міста Дрогобича, під знаком якого він творив і загинув. Багатокультурний Дрогобич — мітологічне гніздо мистця і центр його художнього всесвіту — знайшов інше, понадемпіричне й непроминальне життя у літературній спадщині автора «Динамонових крамниць», для котрого він став простором примхливого існування, творчих прозрінь і несправедливої смерті. Пропоновані у цій невеличкій розвідці розважання присвячені ідеї заслуженого повернення Бруно Шульцові автентичного простору його поетичної уяви, високо поціновуваної у сучасній світовій культурі.

Ключові слова: багатокультурність, генеалогія, феноменальність, автентичність, нескінченність, інтенціональність, інтерпретація.

Niniejszy artykuł skupia się na twórczej postawie Brunona Schulza jako symbolu okropnej zagłady minionego stulecia, której on stał się niezawinioną ofiarą, dając tym jednocześnie świadectwo krachu autentycznej wielokulturowości miasta Drohobycza, pod którego znakiem tworzył i zginął. Drohobycz wielokulturowy — gniazdo mitologiczne artysty i centrum jego wszechświata artystycznego — znalazł inną, ponadempiryczną i nieprzemijającą egzystencję w spuściźnie literackiej autora «Sklepów cynamonowych», dla którego miasto to stało się przestrzenią kapryśnego istnienia, twórczego olśnienia i niesprawiedliwej śmierci. Rozważania zaproponowane w tym niewielkim eseju, poświęcone są idei zasłużonego przywrócenia Brunonowi Schulzowi autentycznej przestrzeni jego wyobraźni poetyckiej, wysoko cenionej we współczesnej kulturze światowej.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, genealogia, fenomenalność, autentyczność, nieskończoność, intencjonalność, interpretacja.

The article focuses upon the creative figure of Bruno Schulz being a symbol of a horrible catastrophe which took place in the previous century and which took his life as well whereby Schulz's death as an innocent victim became a quintessence of the downfall of the authentic multicultural fabric of pre-war Drohobych, a city in which and in the name of which he had been creating his works and where he died. The multicultural Drohobych, Schulz's mythological nest and the centre of his private creative universe, has undergone a promotion into another, supraempirical and noncessant life in the literary heritage of the author of the Cinnamon Shops for whom the City of Drohobych had become a space for existence at the mercy of whims, a locale for creative insights and a place of unjust death. Contemplations presented in this brief study are dedicated to the idea of the deserved homecoming of Bruno Schulz to the authentic space of his poetical imagination which is held in high esteem by the culture of the contemporary world.

Keywords: multiculturalism, genealogy, phenomenality, authenticity, infinity, intentionality, interpretation.

Пограниччя культур — це особлива ланка не тільки в історії і культурному розвої, а й особливий терен творчості, який одночасно сягає до різних культурних архетипів, мовних форм культури та символічних структур художнього мислення. Таке розмаїття спричиняє особливу мистецьку енергетику, взаємну вмотивованість різних національних ідентичностей у місці їх зіткнення, перетину, діалогу. Такою особливою енергетикою був обдарований Бруно Шульц — єврей за походженням, польський письменник і мешканець українського галицького краю. Поєднання в його особі й творчості цих різних культурно-історичних і національних окреслень свідчить про його одночасну приналежність до різних культур, його автентичну багатокультурність. Про це влучно сказав нині покійний

сучасний український письменник Юрко По-кальчук: «...нагадаю абсолютно раблезіанську й «карнавальну» до найглибших глибин «Енеїду» Котляревського, і не проводячи зовсім прямої паралелі, зазначу лише, що дух «Енеїди» є в українському фольклорі — в піснях і в казках, жартах і анекдотах, і саме цей український народний настрій також не міг не вплинути на творчість дрогобицького єврея, що писав польською мовою, але нашого земляка, сина української землі Бруно Шульца» [5, с. 330]. Про це йтиметься у моїх розважаннях, як і про те, чому геніальний і трагічний випадок Шульца — випадок його життя і творчості — є унікальним, водночас універсальним знаком багатокультурного Дрогобича. У цьому й полягає суть проблеми, до роздумів над якою запрошую. Чи це проблема наукова?

Так, безперечно, бо ж наукові парадигми і конструкції культури несуть відповідальність перед самою культурою, перед її автентичністю й інтенціональністю.

Децю контроверсійна постановка проблеми має, однак, цілком вагоме підґрунтя: усвідомлення творчої постави Бруно Шульца не як «чужої» для сучасного контексту української культури, а як її частини, її феноменального елемента, який провокує нефабулярний, нелінійний спосіб прочитання й інтерпретації мистецького твору, а також інший — відкритий і непрямолінійний — шлях до розуміння «іншого» у лоні своєї власної культури. Маю на меті ескізно накреслити на мапі колишнього і теперішнього багатокультурного Дрогобича ті пункти, які нагадують про автентичне обличчя цього міста, а, можливо, відродять забуті його світлотіні. І на цій багатокультурній мапі універсуму міста зазначу постать Бруно Шульца як особливий знак генеалогії пограничного галицького часопростору, яким є Дрогобич.

Розважаючи про універсальний випадок Бруно Шульца, концептуально спираюся передовсім на видатних польських шульцологів Єжи Яжембського [8] та нині вже покійних Владислава Панаса [9] і Єжи Фіцовського [6], котрі великою мірою долучилися до наших старань¹ тут, у Дрогобичі, відновити присутність Бруно Шульца, повернути місту його геніального майстра, а майстрові — його місто. В контексті моїх роздумів охоче і з усією відповідальністю солідаризуюся з Мирославом Мариновичем [4], Юрієм Андруховичем [1] та покійним професором Марком Гольбергом [3]. Принагідно нагадаю, що проблема багатокультурності Дрогобича отримала своє різнопланове висвітлення у книжці «Багатокультурний Дрогобич» [2], яка стала результатом спільного наукового проекту Полоністичного центру ДДПУ ім. Івана Франка з Інститутом польської літератури Варшавського університету.

Від найдавніших часів на мапі Галичини Дрогобич виглядає дуже привабливо й неповторно. Його неповторність була пов'язана не лише з активним розвитком економіки, а й пе-

редовсім із культурно-мистецьким життям, що його кшталтували різні національності, представники різних релігійних визнань. У своїй культурній генеалогії Дрогобич вписаний на сторінках історії минулого як місто поєднання багатьох культур, презентованих здебільшого поляками, українцями та євреями. Польсько-єврейський фактор до сьогодні є певним внутрішнім — часом, здавалося б, непомітним — джерелом тих сенсів, які творять сучасний культурний візерунок міста.

Отож, Дрогобич є містом культури Пограниччя з її особливою інтенціональністю та особливим способом її втілення у кожному персональному творчому вирішенні. Ось що на цю тему свого часу говорив Марк Гольберг: «Не зайвим буде нагадати, що з давніх-давен існує поняття культурного пограниччя. Існують явища, які з'являються в результаті дотику культур, культурного синтезу. Вони існували в античності, скажімо, в епоху еллінізму. Існували в середньовіччі. Існували і в пізніші часи. (...) Творчість Шульца — і про це не раз писали — є полікультурним явищем. Я не став би повторювати цю просту, незаперечну істину, якби не нові спроби привласнити творчість Шульца якоюсь однією культурою, у деяких випадках применшити його значення для інших культур. Але — це треба підкреслити — полікультурне аж ніяк не означає безнаціональне» [3, с. 112]. Ці слова професора Гольберга, котрий завжди був великим поборником порозуміння між культурами та живої між ними взаємодії, слугують для усвідомлення категоріально вагомої для усіх гуманітарних дисциплін аксіоми: багатокультурний — не означає позбавлений національної ідентичності або безнаціональний, це поняття означає діалог між культурами, їх взаємодію і взаємопроникнення. Не зрозумівши цього, не зрозуміємо Шульца як незаперечного і видатного репрезентанта багатокультурного Дрогобича на світовій мапі культури. Чому цього часто не розуміють або вперто відмовляються розуміти теперішні мешканці Дрогобича, та й ширше — українці? Марк Гольберг дуже точно відповідає на це запитання: «Шульц загинув як жертва Голокосту, як один із шести мільйонів євреїв, знищених фашизмом. До речі, дехто із сучасних противників Шульца виходить саме з позицій національної упередженості, явного чи прихованого расизму» [3, с. 113]. І в такому упередженому ставленні до Шульца сьогодні також полягає його (Шульца) універсальний випадок — універсальний з огляду на стереотип сприймання будь-якого неукраїнського чинника, який — як не крути — таки вписаний у багато-

¹ Маю на увазі численні ініціативи Полоністичного науково-інформаційного центру ДДПУ ім. Івана Франка та його першого керівника Ігоря Менька (1973–2005), які упродовж останніх десяти років плідно підтримуються Товариством «Фестиваль Бруно Шульца» у Любліні (Польща). Йдеться передовсім про відкриття вступної версії музею Бруно Шульца та про Міжнародний фестиваль Бруно Шульца, який проходить у Дрогобичі кожних два роки (остання, п'ята, едіція відбулася у вересні цього року і вітала людей науки, літератури, культури і мистецтва з сімнадцяти країн світу).

культурність нинішнього українського Дрогобича. У цьому ж річизні може йтися про кожне інше місто з пограниччя культур — гадаю, цей стереотип характерний не лише для українсько-польсько-єврейської багатокультурності.

Але повернімося до передвоєнного Дрогобича, який ще зберігав унікальний сенс співжиття різних культур та народів. Ще тоді українці, євреї, поляки творили одну безконфліктну спільноту: відвідували один одного, виникали мішані сім'ї, діти приязнилися між собою, спільно святкували українські й польські свята. Лише пізніше історія та ідеологія спричинилися до того, що одні були змушені покинути своє місто і свої домівки, а інші залишились — це була спільна трагедія і для тих, котрі назавжди прощалися зі своєю вітцівщиною, і для тих, котрі залишились осамітненими. Неповторність багатонаціональної спільноти була покривджена і втратила свою принадність. Але неповторність ця, поза сумнівом, існує, живе — у пам'яті міста і його мешканців. Сьогодні маємо розуміти Дрогобич як духовну єдність, відкриваючи його автентичний багатокультурний сенс, щоб слушно вписати цей сенс у сучасний історико-культурний дискурс міста.

Щоб зрозуміти своє місто, прагнучи до поєднання з його культурою й історією, не можемо забувати його первісне обличчя. Не можемо забувати хоча б страшні офіри Голокосту, найфатальнішою з яких стала трагедія Бруно Шульца — Великого Бруно, котрий уславив своє місто в цілому світі. Дрогобич був його мітологічним гніздом, його всесвітом. Життя і творчість Бруно Шульца є одним із феноменальних прикладів багатокультурності міста Дрогобича. Випадок Шульца є універсальним, адже дає відповідь на засадниче питання: чому він так неугамовно прагнув бути дрогобичанином, чому сьогодні чи не весь світ називає Дрогобич його містом. Жодна подія з творчо-життєвої автентики мистця не вийшла поза межі Дрогобича, Майстер ніколи не покинув свого мітологічного гнізда. В оповіданнях Шульца знаходимо місто його дитинства, як певний первень його мистецтва, котрий пізніше, по багатьох роках, не перестане бути центром його екзистенції. У Ежи Фіцовського читаємо: «Через багато років, прогулюючись із приятелями зміненим дрогобицьким Ринком, показуючи їм місце, де стояв дім його дитинства (під номером десятим), і розповідаючи про нього, він сягав у минуле, навіть давніше, ніж власне дитинство, наче в тій стародавній епосі віднаходив власну праісторію, коріння власного міфічного родоvodu. Отож усі

перипетії героїв його оповідань ніколи не переступили межі теперішнього часу, його дорослості сучасності, але, діючись — міфологічно — всюди і завжди, чи теж будь-де і будь-коли, — діються водночас у Дрогобичі та в дитинстві автора-оповідача» [6, с. 28]. Сьогодні також, ніби своїм приятелям, Бруно Шульц може нам товаришувати у кожній нашій мандрівці Дрогобичем. Завдяки йому можемо відкрити для себе цілком інший Дрогобич — не схожий на реальний — таємничий і візійний. У кожному Шульцовому оповіданні знайдемо особливу причину для таких наших мандрівок, кожне слово майстра слугуватиме екзистенційно-психологічною причиною для нашого рецептивного привласнення міських пейзажів і деталей. Ось яким, скажімо, відкриємо для себе дрогобицький Ринок одного виснаженого спекою серпневого дня: «Ринок був порожній і жовтогарячий, розчищений палючими вітрами від пилу, мов біблійна пустеля. Шпичасті акації, пророслі з пустки жовтої площі, кипіли над нею світлим листям, букетами шляхетно вилаштованих філігранів, зелених, як дерева зі старих гобеленів. (...) Так ми з матір'ю проходили двома сонячними сторонами Ринку, водячи по всіх будівлях, мов по клавішах, наші переламані тіні. Квадрати бруківки звільна минали під нашими обм'якними пласкими кроками — деякі блідо-рожеві, кольору людської шкіри, інші золоті й сині, але всі до одного пласкі, теплі й від сонця оксамитові, ніби якісь сонячні фізії, затопані й заходжені до нерозпізнання, до блаженного ніщо» [7, с. 7–9].

Це дійсно так — завдяки Шульцові відкриваємо для себе Дрогобич інший, Дрогобич, що його, услід за Юрієм Андруховичем, котрий здійснив новий повний переклад поетичної прози цього автора, можна б назвати «більшим», тобто чимось більшим, ніж саме реальне місто з його дійсно існуючим географічним ландшафтом чи особливостями архітектури. Андрухович переконаний, що «Шульц — екзот, і йому до болісного кривляння мало Дрогобича як він є. У нього, якщо навіть і Дрогобич, то якийсь набагато більший від справжнього. Слово «більший» у цьому випадку, звичайно, не стосується фізичного простору. Читати Шульца — це розпізнавати якийсь Більший (глибший? таємний? уявлений?) Дрогобич. (...) «Фантастичний» у Шульца — то майже завжди «фантазійний». Реальний Дрогобич — це, можливо всього тільки сіра личинка, безбарвна лялечка, що її Шульц химерним жестом деміурга перетворює на фантазійно-рідкісного метелика» [1, с. 13].

Про цю таємницю іншого Шульцового Дрогобича говорить також Мирослав Маринович,

підкреслюючи вірність Майстра своєму Містові — вірність навіть тоді, коли він оголює його найстрахотливіші болячки, як це, скажімо, він робить в оповіданні «Вулиця Крокодилів». У Мариновича читаємо: «Пригадую, на початку 1990-х років до мене слали екзальтовані листи польські панянки, прохаючи описати, як виглядають сьогодні Ринок та вулиці Міста, згадані в брунівських містеріях. Кажуть, якби ми дивилися на свою кохану поглядом орлиним, тобто поглядом, спроможним розрізнити найменшу складочку на нібито гладенькому личку, то наша любов відразу ж зів'яла б, а душа вжахнулася б від побаченого. Бруно Шульц бачить у своєму коханому Місті все, і це орлине всебачення часом складається в оголено відвертий діагноз. (...) Однак, навіть діагностуючи Дрогобич, Шульц продовжує вірно його любити» [4, с. 105]. Фантазійно-деміургічною була спроба Шульца створити інший Дрогобич, який переріс себе справжнього і таким залишився на сторінках поетичної прози мистця. І спроба ця була самотньою — самотньою аж до болю. Ось як просто сказав про це Єжи Фіцовський: «У невеличкому провінційному місті скромний учитель малювання заповзвся самотужки створити новий, власний світ, став творцем бентежної біблії, в якій предметом культу є таємнича біологія речей, котрі долають свою міру, магія творчості» [6, с. 15].

Шлях Бруно до Дрогобича, шлях Дрогобича до Бруно є нескінченністю, котру не спосіб зрозуміти лише у вимірах фізичних. Не випадково один із найвидатніших шульцологів сучасності, проф. Владислав Панас, в інавгураційній доповіді під час відкриття кімнати-музею Бруно Шульца в його колишньому гімназійному кабінеті (19.11.2003 р.), окреслив випадок Шульца у вимірах метафізичних, назвавши його «інтригою Нескінченності».

Подібно універсальний випадок Шульца трактує Юрій Андрухович: «Попри всі вояжі свого життя — до Відня, Варшави, Кракова чи Закопаного, він неминуче повертався. Це не стільки свідомий вибір, скільки саме неминучість. І Шульц не збирався хоч якось повставати проти неї. Шульц не тільки народився і жив у Дрогобичі — він ще й помер у ньому.

Ніхто інший не помирав із такою прозорою топографічною докладністю, з таким пронизливим ефектом присутності у своєму місті й місці. Ніхто інший не лежав, уже закатруплений, у самому що не є центрі, на розі вулиць Міцкевича й Чацького, кілька днів і ночей, аж поки його невеличке і пташине, задубіле на листопадовому холоді тіло не пожбурили до спільної єврейської ями, на саме дно іншого, підземного

Дрогобича. Ніхто з тих, кому нині в Дрогобичі є пам'ятники, тут не помер» [1, с. 11–12].

Дрогобич зберігає у своєму лоні багато артистичних постатей, котрі підтверджують багатокультурність цього міста. На своєрідному «гербі» Фелікса Ляховича (дрогобичанина, польського художника, знищеного радянською владою), який походить із циклу ілюстрованої хроніки Дрогобича, що її мистець намалював у 30-х роках ХХ ст., зображено видатних особистостей, котрі презентують культурно-історичну традицію міста: Юрія Дрогобича, Івана Франка, Мавриція Готтліба, Казімежа Вежинського. Ці особистості, як також багато інших, не зображених на «гербі» Ляховича, мають бути прочитані сьогодні як символічне тло, що сприяє усвідомленню культури й історії Дрогобича. Таке тло — це автентичний архетип культури міста, інтенціональність якої невичерпна і нескінченна, навіть якщо цього не визнавати або вдавати, що є по-іншому.

Маврицій Готтліб — перший єврейський художник, котрий отримав вищу освіту європейського рівня і був визнаний елітарним світом Європи; автор феноменального зображення Ісуса Христа; людина, котра поєднала традиційне єврейство із захопленням передовим на той час польським малярством, презентованим Яном Матейкою.

Леопольд Готтліб — молодший брат Мавриція, графік і художник; знаний у Кракові, Парижі, Мюнхені, Єрусалимі; автор талановитих картин на єврейську тематику.

Завдяки ілюстраціям до Біблії прославився Єфраїм Лілієн — дрогобичський єврей, практично невідомий сьогодні художник, котрий у своїх графічних роботах наблизився до видатних представників європейського модерну.

Казімеж Вежинський — один із найвидатніших польських поетів ХХ ст., народжений у Дрогобичі, де й відбувся його творчий дебют. Це він метафорично назвав Дрогобич «місячною землею»; образною «територією» його творчості завжди були Дрогобич, Стрий, Самбір; він створив живий поетичний образ багатокультурного галицького містечка — кольорової, багатоголової, осінньо-теплої «вітчизни без відпочинку» (поезія «Вірш для Романа Палестра» зі збірки «Сон мара»).

Анджей Хцюк — ще майже не відкритий для дрогобичан дрогобичанин, польський письменник-емігрант, автор дилогії «Атлантида» і «Місячна земля», нещодавно перекладеної українською мовою Наталкою Римською. Це збірка оповідань-споминів про його родинний Дрого-

бич, про місто-Атлантиду — втрачений рай, за-топлену землю, загублене на маргінесах історії Князівство Великої Говірки. У цих творах Анджею Хцюк особливу увагу присвячує своєму учителеві, Бруно Шульцові. У рецензії на «Атлантиду» львівський поет Мар'ян Гемар, котрий співпрацював із молодим Юліаном Тувімом, назвав Дрогобич «півтора міста», підкреслюючи тісне поєднання у ньому трьох культурно-національних чинників: українського, польського та єврейського. Для Хцюка ж, який мусив пере-сікти «червону лінію», щоб уже ніколи не повернутися до свого міста, Дрогобич назавжди залишився «малим і великим, жакливим і єдиним». Для Шульца Дрогобич — це також «особлива провінція», «єдине на світі місто».

Тадеуш Хцюк — молодший брат Анджея, відомий під псевдонімом Марек Цельт; письменник і публіцист, який лише недавно став відомим у Польщі, автор книжок «Білі кур'єри», «Концерт», «Рапорт із підпілля».

Ярослав Стефан Ступніцький — професор біології у гімназії ім. Короля Владислава Ягайла, аквареліст і графік, людина трагічної долі; цікаві згадки про нього маємо на сторінках відомої книги Генрика Грінберга «Дрогобич, Дрогобич», нещодавно перекладеної українською мовою Андрієм Павлишиним. Це людина, після якої навіть сліду не залишилося в місті: завжди ходив із білим комірцем і мушкою, свідомо дав себе знищити разом із дрогобицькими євреями під час гітлерівської окупації.

Є багато мистців із минулих епох культури Дрогобича, сліди про яких стираються у сучасності: Василь Глібкевич — талановитий іконописець із XVIII ст.; Стефан Медицький — видатний художник XVII ст., автор настінних мальовидел в історичних дрогобицьких церквах св. Юра та Чесного Хреста; Василь Медицький — син Стефана, продовжувач справи батька.

Немає змоги назвати всіх, хто творив багатокультурний символ Дрогобича — магічної землі, котра очікує відродження свого коріння, поєднання зі своїм містом. Мистецтво розуміння — це найважливіший чинник, що ним мав би послуговуватися кожен, хто прагне відкриття засад культури Дрогобича та збереження її найглибших вартостей.

Яка ж перспектива цього шляху — шляху до розуміння й відродження багатокультурності Дрогобича та до усвідомлення у ній феномену Бруно Шульца? Відповідь побудую на двох паралелях, на яких, своєю чергою, поміщу, знову ж таки, два запитання: як повернути втраче-

ну тяглість культури Дрогобича і чому Бруно Шульц потрібний нашому часові?

На перше питання відповім питанням за Юриєм Андруховичем, котрий простежує промовисті відмінності в етнічній статистиці Дрогобича від 1869-го, через 1939-й (до вибуху Другої світової війни) і до 1970 року, стверджуючи, що «Статистичні дані щодо етнічного складу населення є іноді прихованою за цифрами епітафією. Іноді — зупиненим у грудях криком» [1, с. 10]. На 34,5 тисячі мешканців Дрогобича 1939 року припадало 26,3% українців, 33,2% — поляків та 40% — євреїв. 1970 рік дає катастрофічно змінені пропорції: серед 56 тисяч мешканців українці посідають 70%, «на друге місце по-танковому прорвалися раніше не знані в цих краях росіяни (22%)» [1, с. 11], а на євреїв і поляків припадає по три відсотки. Андрухович резюмує: «Три відсотки поляків і 3% євреїв станом на 1970 рік — це безумовний наслідок відразу кількох катаклізмів, що про них тут немає особливої потреби довго й багато розводитись. Усе й без того зрозуміло: війна, зміна режимів, горе переможених, точніше, беззахисних, і горе переможців, точніше, вбивць, кілька паралельних і перпендикулярних етнічних чисток, на які у світової спільноти ще не існувало суворого слова «геноцид», депортації, депатріації, спецоперації, розширення життєвих просторів для *своїх* через масові вбивства *їхніх*, облоги, розбої та інші мародерські репресії, насамкінець — планомірне і добре продумане у верхах заповнення дозвожуваним здалека і зблизька інакшим людом демографічних пусток і дір, що по-утворювалися внаслідок усього переліченого» [1, с. 11]. І що ж далі? А далі — знову запитання без відповіді: «Але чи можна вважати, що втрата Дрогобичем своїх поляків та євреїв дорівнює втраті ним свого Бруно Шульца, польського за мовою та єврейського за кров'ю? (...) І якщо безповоротно перервано генетичну тяглість, то як започаткувати якусь іншу? І на підставі чого?» [1, с. 11].

На друге питання відповім за Марком Гольбергом, завершуючи його фундаментальним підсумком розважання про універсальний випадок Бруно Шульца в контексті багатокультурного Дрогобича і, одночасно, креслячи подальшу перспективу для таких розважань: «Творчість Бруно Шульца, яка виникла на пограниччі культур, у результаті їх діалогу, їх синтезу, несе в собі заряд величезної духовної енергії. Шульц потрібний нашому часу. Разом із тим його доля є пересторогою, заклик до пильності і до єднання народів. На суперечки про те, кому належить Бруно Шульц, я відповім би крилатим висловом: “Те, що єднає народи, сильніше за те, що їх роз'єднує”» [3, с. 119].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Бруно і Порно. — Бруно Шульц як літературний герой — Шульцівські інспірації та інтерпретації. Літературні та наукові нотатки IV Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / Андрухович Юрій. — Дрогобич : «Швидкодрук», 2010. — 207 с.
2. Багатокультурний Дрогобич / Drohobycz wielokulturowy. — За ред. Мечислава Домбровського та Віри Меньок. — Warszawa : «Elipsa», 2005. — 284 с.
3. Гольберг М. Пограниччя, вдячність, пересторога / Марк Гольберг // Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі. — За ред. Віри Меньок. — Дрогобич : «Коло», 2008. — С. 111–121.
4. Маринович М. Світ. Місто. Книга (жмуток імпровізацій у поминальний вінок Бруно Шульцу) / Мирослав Маринович // Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі. — За ред. Віри Меньок. — Дрогобич : «Коло», 2008. — С. 103–111.
5. Покальчук Ю. Бруно Шульц у світлі різних культур / Юрій Покальчук // Бруно Шульц і культура Пограниччя. Матеріали двох перших едіцій Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / За ред. Віри Меньок. — Дрогобич: «Коло», 2007. — С. 329–332.
6. Фіцовський Є. Регіони великої ересі та околиці. Пер. з польської А. Павлишина / Єжи Фіцовський. — К. : «Дух і Літера», 2010. — 544 с.
7. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання. Пер. з польської Ю. Андруховича / Бруно Шульц. — К. : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2012. — 384 с.
8. Jarzębski J. Schulz / Jerzy Jarzębski. — Wrocław : Wyd. Dolnośląskie, 1999. — 242 s.
9. Panas W. Willa Bianki. Mały przewodnik drohobycki dla przyjaciół (fragmenty) / Władysław Panas. — Lublin : Wyd. UMCS, 2006. — 101 s.